

і назавжди зніме полеміку про «юридичність» чи «неюридичність» даної науки (хоча її юридичність існувала весь час, тільки до цього достатньо чітко не була визначена).

На наш погляд, як однією з форм проведення в життя кримінологічної політики можна вважати утворення і визначення в законодавстві системи органів і служб в структурі виконавчої влади (на всіх рівнях), яка б забезпечувала кримінологічну інформаційно-аналітичну діяльність (оцінку реальних змін злочинності, процесів її детермінації, ефективності раніше застосованих заходів боротьби). Розробку кримінологічних прогнозів, стратегію боротьби зі злочинністю, кримінологічну експертизу законодавчих та відомчих актів, спрямованих на боротьбу зі злочинністю, експертизу ефективності конкретних правових норм, практики їх застосування.

Саме такі заходи з боку держави були б корисними для недопущення традиційних методів «спроб і помилок» в умовах дії «кризового права», коли є можливість «розкрадати державу згідно з чинним законодавством» [4], та залишення без відповідної правової реакції значної кількості фактично вчинених з позиції кримінології, як відомих так і латентних злочинів.

Іншою важливішою формою кримінологічної політики, на нашу думку, слід вважати створення більш ефективних нормативно-правових засад кримінологічної практики.

Список використаних джерел:

1. Шибутани Т. Социальная психология. – М.: Прогресс, 1969. – С.15.
2. Кудрявцев В.Н. Правовое поведение: норма и патология. – М.: Наука, 1982. – С.6.
3. Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука. – К., 1986. – С. 310.
4. Кучма Л.Д. // Голос України. – 1999. – 16 лютого

УДК 343.14

Гаркавенко О. В.,
експерт відділу ТКЗ ОВС НДЕКЦ при УМВС
України в Кіровоградській області

ДОКАЗУВАННЯ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ ТА ПОТЕРПІЛИМ ЯК НЕ УПОВНОВАЖЕНИМИ УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У статті досліджено основні підходи у розумінні поняття доказування у кримінальному провадженні. Визначено особливості доказування неуповноваженими учасниками кримінального провадження і шляхи підвищення його ефективності

Ключові слова: доказування, сторона захисту, потерпілий, неуповноважені учасники кримінального провадження, докази, збирання доказів, перевірка доказів, оцінка доказів

В статье рассмотрены основные подходы понимания понятия доказывания в уголовном процессе. Определены особенности доказывания неуполномоченными участниками уголовного процесса и пути повышения его эффективности.

Ключевые слова: доказывание, сторона защиты, потерпевший, неуполномоченные участники уголовного процесса, доказательства, собирание доказательств, проверка доказательств, оценка доказательств.

This article explores the main approaches to understanding the concept of proof in criminal proceedings. The features of proving by unauthorized parties to criminal proceedings and ways to improve its efficiency.

Keywords: Evidence, the defense, the victim, unauthorized participants of criminal proceedings, evidence, collecting evidence, checking evidence, assessment of evidence.

Актуальність проблематики. Ефективність механізму захисту прав людини, суспільних інтересів досягається шляхом справедливого правосуддя. Суспільство неодмінно потребує створення такого механізму, що є запорукою становлення України, як демократичної, соціальної та правової держави. Також існує необхідність виконати завдання кримінального провадження, забезпечивши непорушність і повагу до суб'єктивних прав його учасників, що можливо при досягненні високого рівня об'єктивності у доказуванні.

Поняття “доказувати (доказати)” у словнику української мови визначено як підтверджувати істинність, правильність чого-небудь фактами, незаперечними доводами, доводити [1, с. 350]. Визначене поняття доказування, перенесене у площину кримінальної процесуальної діяльності, пов'язаної із вирішенням кримінальних справ у судах, слід розуміти як підтвердження істинності, правильності висуненої тези суб'єктами доказування фактами, незаперечними доводами.

Виходячи з положень чинного кримінального процесуального закону встановлення істини у кримінальній справі і на основі цього її правильне вирішення зараз є опосередкованим завданням для суду. Водночас, з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та перевірка їх доказами у судовому засіданні, вибір норми права (правова кваліфікація), висновок про права і обов'язки сторін – обов'язок суду, виконанню якого сприяє активна діяльність усіх інших суб'єктів доказування.

Ступінь наукової розробки. Доказування у кримінальному судочинстві досліджували відомі вчені: Ю.П. Аленін, О.В. Баулін, В.П. Гмирко, А. Я. Дубинський, О. Р. Михайленко, М. М. Михеєнко, В.Т. Нор, Р.Ю. Савонюк, С.М. Стахівський, В. М. Тертишник, В. Ю. Шепітько, В. П. Шибіко та інші.

С. М. Стахівський, зокрема, визначив кримінальне процесуальне доказування як передбачену законом діяльність суб'єктів кримінального процесу зі збирання (формування), перевірки й оцінки доказів та їх процесуальних джерел, прийняття на цій основі певних процесуальних рішень і наведення аргументів для їх обґрунтування (мотивації) [2, с. 12]. Також не виділяє суб'єктів, для яких характерний цей вид діяльності Є.Г. Коваленко, лише зазначає, що вона полягає у формуванні, перевірці та оцінці доказів і їх процесуальних джерел, обґрунтуванні висновків з метою встановлення об'єктивної істини і прийнятті на її основі правильного, законного, обґрунтованого і справедливого рішення [3, с. 114-115]. Доказування, як діяльність, що характерна для усіх без виключення суб'єктів кримінального провадження, також визначив В. Т. Нор. Це, на його думку, діяльність органів розслідування, прокурора та суду, а також інших учасників процесу, яка здійснюється у встановлених законом процесуальних формах і спрямована на збирання, закріплення, перевірку й оцінку фактичних даних (доказів), необхідних для встановлення істини у кримінальній справі [4, с. 74-75]. М. М. Михеєнко характеризує доказування, як діяльність суб'єктів кримінального провадження щодо збирання (формування), перевірки й оцінки доказів та їх процесуальних джерел, а також формулювання на цій основі певних тез і наведення аргументів для їх обґрунтування [5, с. 117].

Процесуальне доказування у широкому розумінні як діяльність, спрямовану на отримання доказів і обґрунтування ними певних процесуальних рішень, розглядає М.

А. Погорецький, умовно виділяючи в цій діяльності етапи доказування: 1) отримання доказів (отримання певного доказу); 2) обґрунтування ними процесуальних рішень у кримінальному провадженні. У разі, якщо розглядати доказування як процес отримання доказів, тоді слід вести мову про його структурні взаємозалежні та взаємовпливові елементи (стадії): а) пошук і виявлення (вилучення) фактичних даних та їх джерел; б) перевірка, оцінка фактичних даних і їх джерел, їх процесуальне оформлення (закріплення) й надання фактичним даним та їх джерелам значення певного доказу у кримінальному провадженні. Зазначені елементи виокремлюються лише умовно як самостійні категорії для всебічного дослідження процесу кримінального процесуального доказування [6, с. 506].

Метою статті є визначення основних підходів до розуміння доказування неуповноваженими учасниками кримінального провадження, які зацікавлені у результатах його вирішення та з'ясування можливості і визначення шляхів підвищення ефективності доказової діяльності у кримінальному провадженні.

Виклад матеріалу. Вчені визнають, що докази слід розглядати з огляду на їх допустимість, здатність конкретного доказу відповідати вимогам кримінального процесуального закону, бути засобом доказування обставин, які мають значення для кримінального провадження. У новому кримінальному процесуальному законі збережено традицію розглядати питання про допустимість і недопустимість доказів, отриманих стороною обвинувачення, тобто лише уповноваженими суб'єктами кримінального провадження. Про це, зокрема йдеться у науково-практичних коментарях нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [7, с. 229–240; 8, с. 253–266]. Також існує проблема поняття доказів у кримінальному провадженні, яка належить до теорії доказового права, на що звернув увагу В. П. Гмирко [9, с. 101–105]. Ним визначено два засадничі підходи у теорії сучасного кримінального процесу щодо можливості легального дефініціювання доказів, як засобів діяльності з доказування. Згідно з першим, поданим у західних доктринах кримінального процесу, вирішення даної проблеми цілком належить до сфери науки і тому законодавець не визначає, але досить детально регулює процедури допуску доказів у кримінальний процес. Другий підхід пов'язаний із легальним визначенням поняття доказів. Одночасно законодавець наводить і перелік їх видів. Такий підхід характерний для кримінального процесуального закону, який був чинним за радянських часів. В новому КПК України законодавець крім формального визначення поняття доказів, визначив і поняття доказування. На наш погляд це суттєво обмежує права учасників кримінального провадження.

Кримінальне процесуальне доказування як складна процесуальна діяльність має певні етапи: 1) з'ясування фактичних обставин; 2) висновки про правову кваліфікацію встановлених судом фактів і відносин; 3) правовий і фактичний висновок по справі в цілому. Обставини кримінального правопорушення на кожному етапі доказування встановлюються в процесі використання тих або інших елементів доказування, які складають його структуру. Як елементи доказування в теорії прийнято виділяти збирання, перевірку й оцінку доказів.

Збирання доказів, як важливий елемент процесу доказування, визначають як урегульовану законом діяльність уповноважених суб'єктів з виявлення й фіксації у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку матеріальних та ідеальних слідів злочину або інших фактичних даних, що мають доказове значення для кримінального провадження [7, с. 249]. Збирання доказів переважно здійснюється в

ході виконання процесуальних дій, може провадитися шляхом направлення запитів уповноваженій особі на отримання доказів і наступного їх подання до суду і шляхом витребування письмових або речових доказів від осіб, які беруть участь у справі, державних і громадських організацій, окремих громадян тощо. Представлення доказів сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі, означає їх подачу до розгляду. Перевірка доказів – безпосереднє сприйняття, вивчення доказів. Вона провадиться на усіх етапах кримінального провадження, а в судовому засіданні з додержанням засад усності та безпосередності. Нарешті, оцінка доказів як самостійний елемент доказування у кримінальному провадженні полягає у визначенні належності, допустимості, достовірності і достатності доказів.

Неуповноважені суб'єкти кримінального провадження, які зацікавлені у результатах його вирішення, сторона захисту та потерпілий, за положеннями ч. 3 ст. 93 КПК України здійснюють збирання доказів таким шляхом: витребування і отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових і фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій; здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Ініціювання стороною захисту проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які вони розглядають в порядку, передбаченому ст. 220 КПК України. Такі клопотання неуповноважених суб'єктів кримінального провадження, відповідно до ст. 220 КПК України, слідчий чи прокурор розглядають у строк не більше трьох днів. За наявності відповідних підстав вони задовольняють клопотання, але строк виконання такого рішення законодавець не встановлює, що відкриває шлях до зловживань. У разі відмови, повної або часткової, слідчий або прокурор виносять вмотивовану постанову, яка може бути оскаржену до слідчого судді. Слідчий або прокурор щоб уникнути скарг на їх рішення мають можливість не відмовляти у заявленому клопотанні і не проводити вчасно процесуальні дії, а тоді, коли їм зручно або коли мине потреба у їх проведенні.

Користуючись передбаченими законом засобами і способами слідчий і прокурор отримують знання про всі обставини кримінального правопорушення. Доказування становить основну частину їх процесуальної діяльності, спрямовану на одержання належних, допустимих, достовірних, а з точки зору сукупності та взаємозв'язку – достатніх доказів для прийняття відповідного процесуального рішення.

Для учасників, уповноважених вести досудове розслідування, в момент коли починається кожне кримінальне провадження, знання про фактичні обставини кримінального правопорушення існує переважно у формі здогадок і припущень. Для суду, який вирішує кримінальну справу по суті, знання існує в умовах ймовірності завжди. Лише за допомогою вдалого тактично і організаційно спланованого досудового розслідування і судового розгляду, користуючись інформацією, здобутою за допомогою неуповноважених учасників можливо отримати достовірні знання про кримінальне правопорушення і виконати завдання кримінального провадження.

Кримінальне провадження охоплює процесуальну діяльність усіх учасників процесу, попри те, що їх функції в доказуванні різні. Крім того, правова оцінка фактів і висновок у справі є результатом розумової і процесуальної діяльності не лише суду, але

й інших осіб, як уповноважених, так і неуповноважених, які беруть участь у справі. Оцінка доказів є важливою складовою частиною процесу доказування.

Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ. Зміст доказової діяльності цих уповноважених законом учасників кримінального провадження тісно пов'язаний з метою доказування. Здійснення цієї діяльності є для них обов'язком виходячи з вимог засади публічності. Законодавець наділяє правом, уповноважує, оцінювати докази осіб, за змістом ст. 94 КПК України лише слідчого, прокурора, слідчого суддю і суд. Усі інші учасники кримінального провадження є неуповноваженими. Традиційний підхід, зокрема той, що закладений в основу кримінального процесуального закону у ст. 94 КПК України, веде до недооцінки ролі неуповноважених осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, в процесі доказування. Однак це не значить, що інші особи, які беруть участь у кримінальному провадженні, позбавлені права висловлювати свою позицію у висновках, як проміжних, так і остаточних по справі. В усіх випадках, коли йде мова про оцінку фактичних даних, що стосуються предмету доказування, діяльність уповноважених законом учасників кримінального провадження має владно-розпорядчий характер, а діяльність неуповноважених осіб, які беруть участь у справі, – лише рекомендаційний. Висновки неуповноважених осіб, виходячи оцінки фактичних даних у процесі формування доказів, кваліфікації і того, як, на їх думку, повинна бути вирішена справа, для суду необов'язкові, однак їх врахування може сприяти прийняттю законного і справедливого рішення по справі.

Висновки. У доказуванні, незважаючи на декларування гарантій змагальної форми кримінального судочинства, суб'єктами доказування переважно є лише особи, які беруть участь у справі на стороні обвинувачення, сторона ж захисту і потерпілий виглядають пасивними учасниками цього процесу. Суд, також обмежений у можливостях ініціювання збирання доказів, зазвичай лише оцінює істинність, правильність позицій сторін, досліджує і перевіряє докази з метою ухвалення законного, обґрунтованого, вмотивованого і справедливого рішення. Гарантії змагальності кримінального провадження нині суттєво знижені через зарахування слідчого до сторони обвинувачення. Змінюються і наші уявлення про роль слідчого і його процесуального керівника прокурора в процесі збирання доказів. Відтепер вони не можуть бути неупередженими суб'єктами, а результати їх пізнавальної діяльності – не можуть бути єдино належними і допустимими доказами.

Втім, доведення правильності, істинності, правильності чого-небудь складає основу доказової діяльності не лише сторони обвинувачення і суду. Ця діяльність характерна також і для учасників, зацікавлених у результатах вирішення кримінальної справи, що представляють сторону захисту та потерпілого. Роль інструменту, що забезпечує достовірність, правильність змісту доказової інформації виконує процесуальна форма пізнавальної діяльності усіх учасників кримінального провадження, а не лише слідчого або прокурора. Неуповноваженим учасникам кримінального провадження, які зацікавлені у результатах його вирішення, не може бути відмовлено у ролі суб'єкту пізнання на тій підставі, що вони не можуть бути об'єктивними і незацікавленими.

Важливо те, що встановлення судової істини є підсумком діяльності усіх осіб, які беруть участь у справі, протягом усього процесу. Таким чином, доказування у

кримінальному судочинстві – це процесуальна діяльність суду й інших учасників кримінального процесу, спрямована на встановлення істини у конкретній справі і вирішення її по суті. В подальшому є необхідність подальших розробок змісту доказування, як діяльності неуповноважених учасників кримінального провадження, та його елементів.

Список використаних джерел:

1. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 2: Г – Ж. – 1971. – 552 с.
2. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування / С. М. Стахівський. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2006. – 272 с.
3. Коваленко Є. Г., Маляренко В. Т. Кримінальний процес України : підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.
4. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів / В. Т. Нор. – Львів, 1978. – 112 с.
5. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України : підручник / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Либідь, 1999. – 536 с.
6. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія / М.А. Погорецький. – Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.
9. Гмирко В. П. Легальне визначення «загального» поняття доказів: чи зберігати у новому КПК / В. П. Гмирко // Право України. – 2003. – № 11. – С. 101–105.

УДК 342.1

Заблоцький Ю. П.,

здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ: ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У статті розглянуто досвід деяких зарубіжних країн щодо протидії корупції, а також сформульовано деякі пропозиції щодо вдосконалення положень кримінального законодавства України щодо протидії цьому суспільно-небезпечному явищу.

Ключові слова: протидія, корупція, досвід, зарубіжні країни, євроінтеграція.

В статье рассмотрен опыт некоторых зарубежных стран по противодействию коррупции, а также сформулированы некоторые предложения по совершенствованию положений уголовного законодательства Украины относительно противодействия этому общественно-опасному явлению.

Ключевые слова: противодействие, коррупция, опыт, зарубежные страны, евроинтеграция.

The article deals with the experience of some foreign countries to combat corruption and formulated some proposals to improve the criminal legislation of Ukraine to counteract this socially dangerous phenomenon.

Key words: resistance, corruption, experience, foreign countries, European integration.

Актуальність проблематики. У Посланні Президента України до Верховної Ради України від 27.11.2014 року «Про внутрішнє та зовнішнє становище України»